

BRIBERY IN UKRAINIAN PROVINCES OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES: THEORETICAL-METHODOLOGICAL AND SOURCE-SCIENTIFIC APPROACHES TO CLARIFICATION OF THE PROBLEM

ХАБАРНИЦТВО В УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЯХ ЗЛАМУ XIX ТА XX СТОЛІТЬ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ПІДХОДИ ДО ВИСВІТЛЕННЯ ПРОБЛЕМАТИКИ

Burylov K.V. / Бурилов К.В.

*postgraduate student of the Department of history, archaeology and tourism/
аспірант кафедри історії, археології та туризму*

Юридичного факультету/Faculty of Law

ORCID: 0009-0006-0766-6341

Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Kyiv, 17 John Paul II street, 01042

Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля,

Київ, Іоанна Павла II 17, 01042

Анотація. У статті розглянуті теоретико-методологічні та джерелознавчі підходи до висвітлення проблематики дослідження корупції та хабарництва серед чиновництва Наддніпрянської України другої половини XIX – першої половини XX століть. Здійснено аналіз причин та наслідків явищ корупції та хабарництва, а також ефективність засобів державної протидії цим явищам.

Ключові слова: корупція, хабарництво, теоретико-методологічні підходи, чиновники, протидія.

Вступ.

Питання хабарництва в українських губерніях Російської імперії необхідно розглядати в першу чергу у контексті тлумачення слова хабарництва відповідно до уявлень широкого народного загалу другої половини XIX – початку XX століття. Аналіз етимології досліджуваного слова дозволить нам в дійсності зрозуміти, які явища вважалися проявом корупції та яким було відношення до таких проявів усіх соціальних груп суспільства досліджуваного періоду.

Основна частина.

Отже, в українській мові другої половини XIX – початку XX століття вже існувало слово «хабарь», що, як правило, означало підкуп посадової особи з метою стимулювати таку посадову особу діяти в інтересах того хто її підкупив. У 4 томі «Словаря української мови» Бориса Грінченка, що виданий у 1909 році, слову хабар надається таке тлумачення, як було описано вище, а саме наводиться такий приклад: «Визвольте мене, бо з голоду пропаду, або буду хабарі брати» [1,

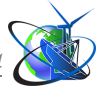

с. 382]. Таким чином, слово «хабарь» та «хабарник» в українській мові мало чітке визначення та завжди тлумачилось як негативне соціальне явище.

Оскільки у другій половині XIX століття та до 1917 року українці не мали власної незалежної держави, а землі Наддніпрянської України входили до складу Російської імперії, то абсолютна більшість мешканців українських губерній Російської імперії розуміли і послуговувалися російською мовою, але найважливішим є той факт, що прийняті закони та інші нормативно-правові акти, які були одним із засобів державної протидії корупції та хабарництва, були написані російською мовою. Тому державні методи протидії хабарницьким та корупційним явищам приймалися на основі ментального розуміння негативного впливу цих явищ на суспільство російськомовної, а не україномовної людини. Тож заради об'єктивного дослідження необхідно обов'язково проаналізувати етимології російських слів «лихоимство» та «мздоимство».

В Енциклопедичному словнику Брокгауза й Єфрона слово рос. мов. «лихоимство» ототожнюється зі словом рос. мов. «взяточничество» [2, с. 851]. Слово рос. мов. «мздоимство» теж за усіма етимологічними словникам визначається як рос. «взяточничество» [3, с. 208]. У тому ж Енциклопедичному словнику Брокгауза й Єфрона слову «взяточничество» надається наступне визначення: «як кримінальний юридичний термін, не зустрічається взагалі в нашому кримінальному законодавстві, котре перераховує лише окремі види корисливих посадових злочинів, не об'єднуючи їх одним найменуванням...». «Воно (рос мов.— «взяточничество») полягає в отриманні майнової вигоди від приватних осіб за дію або бездіяльність в межах службової компетенції посадової особи. Суб'єктом даного злочину не можуть бути приватні особи, хоча ті дії, за які отримана вигода, по роду своєму і відносились до таких, котра зазвичай входить в сферу діяльності посадових осіб. З іншого боку, не буде складу злочину, якщо посадова особа отримує незаконну вигоду за дії, які перебувають поза сферою її діяльності» [2, с. 213-214].

Аналізуючи етимологію наведених слів ми можемо зробити наступні висновки: по-перше, саме законодавство Російської імперії в досліджуваний

період було далеким від досконалості; по-друге, ставлення до корупційних явищ було досить толерантним починаючи від нижчих верств суспільства та закінчуючи самою політичною елітою. Підтвердження останнього ми можемо віднайти у спогадах Н. П. Боголюбова про розповідь генерал-ад'ютанта. І. С. Фролова про те, що коли Микола I зібрав свідчення про те, хто з губернаторів не бере хабарів навіть з відкупників, то виявилось що таких губернаторів лише двоє: київський губернатор І. І. Фундуклей і ковенський А. О. Радищев. Про даний факт Миколай I сказав наступне: «Что не берет взятки Фундуклей – это понятно, потому что он богат, ну а если не берет их Радищев, значит, он чересчур уж честен» [4, с. 156]. Даний факт дає нам чітко зрозуміти ставлення самої верховної влади Російської імперії до хабарництва вищих чиновників.

Доречним буде згадати і про одіозний випадок стосовно виділення грошей на ремонт зруйнованого моста через річку Тікич, варто зазначити, що державні кошти виділялись на ремонт протягом трьох років, але міст так і не був відновлений. Даний випадок чітко описаний у Витязі із всепідданого звіту сенатора Половцева з ревізії Київської губернії 1880 року.

Вивчення таких корупційних справ дозволить об'єктивно дослідити особливості причин та наслідків корупційної та хабарницької діяльності. А саме конкретних корупційних справ чиновників й сільських службовців щодо фінансових махінацій, видачі фальшивих документів та нецільових витрат коштів тощо.

Питання визначення причин та суті цих явищ, мали різні погляди у творчих наробках попередників. У наукових доробках доктора історичних наук, професора та члена-кореспондента Національної академії наук України О.П. Реєнта здійснюється масштабне дослідження еволюції та соціально-економічної трансформації суспільства в українських губерніях Російської імперії середини XIX – початку XX століття. А також визначаються основні методологічні методи дослідження як української історії в цілому, так і основних аспектів періоду історії України середини XIX – початку XX ст. [5]. Особливо яскраве теоретичне узагальнення та практичне втілення характерних прикладів явищ корупції та

хабарництва було висвітлено у дисертації С.С. Падалки [6].

Другим напрямком вияву проявів корупції та хабарництва на основі теоретично-методологічного аналізу є розгляд боротьби з проявами цих явищ. Саме чинне законодавство Російської імперії зламу XIX та XX століть мало такий недосконалий характер, що не просто створювало сприятливі умови у суспільстві для хабарництва, а й зводило нанівець заходи державної боротьби з цими корупційними явищами. Прикладом саме такого недосконалого законодавства є «Уложення про покарання кримінальне та виправне» від 1845 року, 402 стаття якого передбачала певні види покарання за хабарництво для державних службовців, але якщо хабарник більш-менш покався, то покарання могло бути обмежене лише оголошенням суворої догани [7, с. 175].

Висновок.

Отже, наведені приклади випадків корупції серед чиновників адміністративно-управлінського апарату свідчать про широку розповсюдженість та типовість хабарницьких явищ. Однією із головних причин високого рівня корупції була неефективність тогочасного антикорупційного законодавства Російської імперії.

Проаналізувавши наведені приклади корупційних випадків серед адміністративно-чиновницького апарату управління імперії, можна з упевненістю сказати, що формування сприятливих умов для хабарництва у соціально-економічному середовищі суспільства Російської імперії остаточно завершилось та досягло своїх витончених форм у другій половині XIX – на початку XX століття. Саме тому корупційні явища у соціально-економічній діяльності усіх соціальних груп суспільства незалежної України важко викоринити, оскільки зазначені корупційні чинники мають потужну історичну традицію на території сучасної України.

До подібного висновку можна дійти здійснюючи історичний огляд антикорупційного законодавства. На українських землях відсутній історичний досвід впровадження ефективних та по-справжньому дієвих антикорупційних законів, що є однією із основних причин недоліків в антикорупційному

законодавстві сучасної України. Саме тому аналіз та ретельне дослідження заходів державної протидії корупції та хабарництву має важливе практичне значення для сьогодення.

Література:

1. Грінченко Б. Д. Словарь української мови. Київ : АН УРСР, 1958. Т. 4. 564 с. URL: <https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR00051115> (дата звернення: 20.06.2025).
2. Енциклопедичний словник Брокгауза й Єфрона: том 17. – 1896. С.-Петербург. 478с.; том 6. – 1894. С.-Петербург. 496 с.
3. Ушаков Д. Н. Тлумачний словник російської мови. Москва : Держ. вид-во інозем. та нац. слов., 1938. Т. 2. 522 с.
4. Зайончковський П. А. Урядовий апарат самодержавної Росії в XIX ст. Москва : Мисль, 1978. 288 с.
5. Реєнт О. П. Україна в імперську добу (XIX - початок XX ст.). Київ : Ін-т історії України НАН, 203. 340 с.
6. Падалка С. С. Хабарництво на Правобережній Україні: суспільно-історичні передумови, особливості та засоби протидії (Друга половина XIX – початок XX ст.) : дис. канд. іст. наук : 07.00.01. Київ, 2018. 279 с.
7. Уложення про покарання кримінальне та виправне. *Інститут історії України Національна академія наук України*. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0010454> (дата звернення: 20.06.2025).

Abstract. *The article considers theoretical, methodological and source-based approaches to highlighting the issues of studying corruption and bribery among officials of Transdnipr Ukraine in the second half of the 19th - first half of the 20th centuries. The causes and consequences of corruption and bribery, as well as the effectiveness of state countermeasures against these phenomena, are analyzed.*

Keywords: *corruption, bribery, theoretical and methodological approaches, officials, counteraction.*

Науковий керівник: д.і.н., проф. Михайлюк В.П.

Стаття надіслана: 20.06.2025 р.

© Бурилов К.В.